УДК 378.147
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.47.204-208

Хоминець Світлана Іванівна
аспірантка
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м.Ужгород, Україна
svitlana.khominec@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000–0003–1994–7539

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. Для успішної реалізації професійних функцій в умовах динамічного фахового середовища сучасний педагог повинен володіти професійною мобільністю, яка зумовлює здатність швидко змінювати свій статус чи становище в соціальному, культурному, професійному просторі, гнучко адаптуватися до нових обставин. Означене вимагає перегляду шляхів підготовки майбутніх педагогів з урахуванням потреб сучасного ринку праці у професійно мобільних фахівцях. Метою статті є конкретизація методів формування професійної мобільності майбутнього педагога у вищій школі. Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), бесіда, вивчення досвіду діяльності (для виявлення особливостей формування професійної мобільності майбутніх учителів), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків). Встановлено, що професійна мобільність учителя – це інтегрована якість педагога, яка передбачає розвинуті фахові здібності і особистісні риси, здатність ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання педагогічних завдань, а також готовність переходити від одного виду діяльності до іншого в сфері «людина-людина». Формування професійної мобільності педагога передбачає застосування певних методів навчання – тренінгу, мозкового штурму, аналізу конкретної ситуації, ділової гри, дискусії. Зазначені методи спрямовані на розвиток інтересів і здатностей до педагогічної діяльності і професійної мобільності (мотиваційно-ціннісний компонент), оволодіння знаннями, вміннями і навичками проектування своєї педагогічної діяльності та прогнозування її наслідків (когнітивно-діяльнісний компонент), формування здатності оцінювати результати власної практики (рефлексивний компонент професійної мобільності).

Ключові слова: професійна мобільність; педагог; структура професійної мобільності; методи навчання; фахова підготовка.

Вступ. Основою сучасної освітньої парадигми є такі пріоритети, як саморозвиток, самоорганізація, самоосвіта – суб'єктні складові педагогічного простору. Зростає відповідальність педагога за результати своєї діяльності, він повинен володіти способами управління освітніми процесами, вміти проектувати і реалізувати на практиці інноваційні технології, орієнтуючись, перш за все, на розвиток здібностей учнів, а не тільки на трансляцію знань, умінь і навичок. Для успішної реалізації професійних функцій в умовах динамічного фахового середовища, педагог повинен володіти професійною мобільністю, яка зумовлює здатність швидко змінювати свій статус чи становище в соціальному, культурному чи професійному просторі, гнучко адаптуватися до нових умов діяльності. Означене вимагає перегляду шляхів підготовки майбутніх педагогів з урахуванням потреб сучасного ринку праці у професійно мобільних фахівцях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку професійної освіти, підвищення якості підготовки педагогів у вищій школі присвячені наукові праці Ю. Бабанського, С. Гончаренка, Р. Гуревича, В. Кожевнікова, В. Радкевич, О. Семеног. Значний внесок в розробку теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців здійснили такі педагоги-дослідники, як: Л. Амірова, А. Ващенко, Л. Горюнова, Є. Іванченко, Ю. Калиновський, Н. Ничкало, Л. Сушенцева, Г. Яворська. Проте питання особливостей формування професійної мобільності майбутніх педагогів, зокрема виявлення ефективних методів навчання, потребує вивчення.

Метою статті є конкретизація методів формування професійної мобільності майбутнього педагога у вищій школі.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), бесіда, вивчення досвіду діяльності (для виявлення особливостей формування професійної мобільності майбутніх учителів), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків).

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній дидактиці вищої школи склалися певні традиції щодо вибору методів навчання в залежності від конкретних обставин і особливостей навчального процесу. Вибір методів відбувається з позиції двох підходів. Відповідно до першого, методи навчання визначаються:

- загальними цілями освіти, виховання, розвитку і психологічної підготовки студентів;
- особливостями методики викладання конкретної навчальної дисципліни та вимогами до певних дидактичних методів;
- цілями, завданнями та змістом матеріалу конкретного заняття;
- часом, відведеним на вивчення того чи іншого матеріалу;
- рівнем підготовленості студентів;
- матеріально-технічним забезпеченням;
- рівнем підготовленості і особистих якостей викладача [1].

Другий підхід, який запропонований Ю. Бабанським, передбачає виконання викладачем шести послідовних кроків при виборі методів навчання:

- прийняти рішення про те, чи буде матеріал вивчатися самостійно або під керівництвом педагога;
- визначити співвідношення репродуктивних і продуктивних методів (перевага повинна віддаватися

© Хоминець С. І.

продуктивним методам);
- визначити співвідношення індуктивної і дедуктивної логік, аналітичного та синтетичного шляхів пізнання, способи поєднання словесних, наочних, практичних методів;
- визначити засоби стимулювання діяльності учнів;
- визначити методи контролю та самоконтролю;
- продумати запасні варіанти на випадок відхилення реального процесу навчання від запланованого [2].

Вибір методів формування професійної мобільності майбутнього педагога відбувається з урахуванням змісту та її структури, а також особливостей освітнього процесу в сучасній вищій школі.

Відзначимо, що професійна мобільність учителя – це інтегральна якість педагога, яка передбачає розвинуті фахові здібності і особистісні риси, здатність ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання завдань у педагогічній галузі, а також готовність переходити від одного виду діяльності до іншого в сфері «людина-людина». Структура професійної мобільності педагога містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає сформовану потребу в професійній мобільності, що містить ціннісне ставлення до навчально-професійної діяльності, спрямованість на професійне вдосконалення та зростання, прояв вольових якостей (цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, рішучість). Когнітивно-діяльнісний компонент – це основа професійної мобільності, знання і досвід застосування фахових компетентностей у різних ситуаціях, здатність оперативно переключати увагу і спрямовувати її на певний вид діяльності, ініціювати, підтримувати позитивні контакти з іншими суб'єктами професійної діяльності. Рефлексивний компонент передбачає здатність оцінювати результати власної діяльності, рівня професійної мобільності.

Так, з метою формування мотивації педагога та цінностей професійної мобільності науковці пропонують використовувати тренінги, дискусії, ділові ігри. Задля розвитку креативності, рефлексії, а також теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів доцільним, поряд із зазначеними методами, є застосування мозкового штурму, методу аналізу конкретних ситуацій [3]. Розглянемо їх детальніше.

Як зазначають дослідники, ефективним методом формування в майбутніх учителів навичок самокорекції, прийомів психологічного розвантаження і саморегуляції, конструктивного спілкування є тренінг.

Тренінг – це метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь і навичок та соціальних установок; у процесі моделювання спеціально створених ситуацій студенти мають можливість змінити своє ставлення до особистісного життєвого досвіду в процесі групової взаємодії [4].

Поняття «тренінг» має збірне значення, оскільки в ньому зазвичай широко використовуються різні методи і техніки активного навчання: рольові та імітаційні ігри, аналіз конкретних ситуацій, дискусії. Кінцева мета тренінгу – навчити його учасників застосовувати отримані на заняттях знання і навички в реальному житті.

Тренінг як метод активного навчання, окрім освітньої функції, спрямований на формування в учасників емоційного ставлення до чужих почуттів і потреб, усвідомлення себе і своєї власної поведінки, налагодження адекватних міжособистісних відносини, підвищення комунікабельності, відкритості.

Ефективність тренінгової роботи залежить від ведучого тренінгу та дотримання в групі загальноприйнятих принципів (активність на заняттях, принцип відкритого зворотного зв'язку, принцип «тут і тепер», довіра в спілкуванні). Роль ведучого тренінгу полягає в тому, щоб залучити учасників до спільної роботи з дослідження їхніх взаємин і поведінки, організувати груповий процес тощо.

Принцип зворотного зв'язку дозволяє учасникам тренінгу отримати можливість дізнатися, як сприймається іншими манера їх спілкування, стиль індивідуальної бесіди, міркування, думки, ті чи інші індивідуальні поведінкові реакції. Завдання ведучого полягає в ретельному контролі висловлювань учасників, прагненні скорегувати їх зміст від оціночних категорій до описових.

Дотримання принципу «тут і тепер» орієнтує учасників на предметну, цілеспрямовану, спільну роботу, даючи можливість обговорювати матеріал, значущий для всіх членів групи, що дозволяє підвищити емоційну включеність і мотивацію до занять.

Навчальний ефект тренінгу досягається через дотримання принципу довіри в процесі спілкування, що сприяє доброзичливій атмосфері в групі, щирості у висловлюваннях учасників, становленню індивідуального стилю взаємодії учасників у ході виконання вправ, які моделюють певні аспекти професійної діяльності.

Так, у процесі вивчення дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи» майбутніми вчителями математики (ДВНЗ «Ужгородський національний університет») проводиться тренінг «Професійне та особистісне зростання», в результаті якого відбувається усвідомлення кожним учасником своїх професійних і особистісних можливостей, ефективних засобів педагогічних впливів і поведінки, оволодіння прийомами психологічної релаксації та саморегуляції. Також застосовується «Тренінг креативності», який спрямований на мобілізацію творчих можливостей педагогів, подолання психологічних бар'єрів, страхів перед іншими людьми, розвиток творчого підходу до професійно-педагогічної діяльності, тренування гнучкості мислення як чинника креативної поведінки.

Використання тренінгу як методу формування професійної мобільності педагога сприяє зростанню їхніх професійних і особистісних можливостей через відмову від неефективних форм поведінки; засвоєнню алгоритмів вирішення професійно-педагогічних завдань; апробації та закріпленню освоюваних на тренінгу нових способів поведінки у своїй професійній діяльності.

Під час бесіди з магістрантами спеціальності «Педагогіка вищої школи» (УжНУ) щодо проблем, які виникають у навчальній діяльності, підготовці наукових праць було встановлено, що найбільші труднощі вони відчувають при відборі наукового матеріалу і його компонуванні в навчальну інформацію, що обумовлено рівнем аналітичних здібностей. Як зазначають дослідники (С. Болсун, Л. Зазуліна, С. Шевчук), з метою розвитку цих здібностей доцільним є застосування методу аналізу конкретних ситуацій, який дозволяє познайомитися майбутнім педагогам з особливостями професійно-педагогічної діяльності, логікою освітнього процесу, системою взаємовідносин викладача зі студентами. Мета цього методу – навчити аналізувати інформацію, виявляти ключові проблеми, вибирати альтернативні шляхи вирішення, оцінювати їх, знаходити оптимальний варіант і формулювати програму дій [5].

При аналізі конкретних ситуацій поєднується індивідуальна робота з проблемною ситуацією

і групове обговорення пропозицій, підготовлених кожним учасником, що дозволяє розвивати навички групової, командної роботи, розширювати можливості для вирішення типових педагогічних завдань. Індивідуальний аналіз, обговорення в групі, пошук проблем, знаходження альтернатив, вибір дій і формулювання програми дій сприяють розвитку навичок аналізу, планування.

Розробка практичних ситуацій відбувається двома шляхами: на основі опису реальних подій або на базі штучно сконструйованих ситуацій. Ситуація-проблема – це опис реальної проблемної ситуації, яку потрібно вирішити. Наприклад, у студентській групі гостро постає проблема необгрунтованого пропуску занять. Питання до студентів: «Як зазвичай вирішується ця проблема у вашій групі?», «Як педагогічно правильно її вирішити?». Інша ситуація: у студентів відсутня мотивація до вивчення певної дисципліни. Питання: «Як підвищити мотивацію студентів?».

Ситуація-оцінка описує становище, вихід з якого вже знайдений; необхідно провести критичний аналіз прийнятих рішень, дати мотивований висновок з приводу цієї ситуації і її вирішення. Ситуація-ілюстрація передбачає пояснення причини її виникнення, опису процедури її вирішення (наприклад, аналіз фрагменту відеофільму з демонстрацією педагогічного досвіду). Ситуація-попередження представляє опис вже прийнятих раніше рішень, у зв'язку з чим вона має тренувальний характер, служить ілюстрацією до певної теми. Для аналізу такої ситуації варто використовувати набуті теоретичні знання (наприклад, застосування раніше вивченого алгоритму розв'язання педагогічних ситуацій: оцінка ситуації, виявлення причин, постановка педагогічної мети, вибір засобів її досягнення, практичні дії, аналіз педагогічного впливу тощо).

Таким чином, метод аналізу конкретних ситуацій сприяє формуванню професійної мобільності майбутніх педагогів, спрямовує їх на застосування педагогічно доцільних технологій, попереджає про можливі помилки через вибір певного типу поведінки.

У результаті аналізу наукових джерел встановлено, що ефективним методом розвитку професійної мобільності вчителів є ділова гра, яка є формою відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделювання таких систем і взаємин, які характерні для цієї діяльності як єдиного цілого [6]. За допомогою знакових засобів (мова, графіки, таблиці, документи) у діловій грі відтворюється професійна діяльність, подібна за своїми характеристиками до реальної.

Ділова гра поєднує в собі навчальний і фаховий елементи; знання і вміння засвоюються студентами не абстрактно, а в контексті професії (А. Вербицький). Для досягнення поставлених навчальних цілей як на етапі розробки, так і під час реалізації ділової гри необхідним є дотримання певних психолого-педагогічних принципів:

- імітаційного моделювання ситуації, що передбачає розробку імітаційної моделі педагогічної системи і ігрової моделі професійної діяльності; наявність цих двох моделей сприяє створенню предметного і соціального контекстів професійно-педагогічної діяльності у ЗВО;
- проблемності змісту гри, що дозволяє закладати в предметний матеріал навчальні проблеми, розроблені у формі системи завдань, в яких містяться певні суперечності;
- рольової взаємодії в ситуації імітованих професійних функцій, що стимулює розвиток психічних процесів, властивих мисленню педагога;
- діалогового спілкування і взаємодії партнерів гри, коли міркування кожного з них обумовлює рух до спільного вирішення проблеми [7].

Імітаційна модель задає предметний контекст діяльності та містить педагогічні цілі, предмет гри, графічну модель взаємодії учасників, систему оцінювання. Об'єктом імітації вибираються найбільш типові фрагменти професійно-педагогічної діяльності, які вимагають системного застосування різноманітних умінь і навичок.

Використання ділової гри як методу формування професійної мобільності педагога спрямоване на розвиток фахової мотивації її учасників, активізацію їх творчого потенціалу, формування здібностей орієнтуватися в нестандартній ситуації. У процесі виконання квазіпрофесійної діяльності майбутні педагоги розвивають уміння проектувати власну професійну діяльність і передбачити її наслідки.

Становленню професійно мобільного педагога сприяє застосування методу мозкового штурму. Його основна ідея базується на тому, що критика і невпевненість гальмують мислення, творчі процеси, тому варто розділити в часі висування гіпотез та їх критичну оцінку; керувати цими процесами повинні різні люди. Основні вимоги до мозкового штурму такі:

- умова педагогічного завдання формулюється в загальних рисах;
- група «генераторів ідей» за визначений час (20–40 хв.) висуває максимальну кількість різних гіпотез, безперервно доповнюючи один одного з дотриманням правила заборони будь-якої критики;
- група «експертів» робить висновок про цінність висунутих гіпотез;
- невирішені в процесі «штурму» завдання пропонуються знову в зміненій формі чи новому формулюванні;
- для активізації процесу генерування ідей під час «штурму» застосовуються різні прийоми: інверсія (зроби навпаки); аналогія (зроби так, як це зроблено в іншій ситуації); емпатія (вважай себе частиною завдання, з'ясуй при цьому свої почуття, відчуття); фантазія (зроби щось фантастичне) [3].

Метод «мозкового штурму» як засіб формування професійної мобільності сприяє активізації творчих здібностей майбутніх учителів, розвиває продуктивність, гнучкість, оригінальність мислення, творчу уяву, рефлексію.

Для навчання педагогів пошуковим процедурам, культурі рефлексивного мислення доцільно застосовувати метод навчальних дискусій, який дозволяє повною мірою використовувати їх досвід [8]. Ефективність застосування дискусії підвищується через високий ступінь компетентності викладача певної дисципліни і достатній рівень знань вирішення подібних проблем у студентів; розвинуту здатність у здобувачів вищої освіти прогнозувати наслідки вирішення типових проблемних ситуацій; сформовану установку на засвоєння інформації. Підкреслимо, що дискусія надає можливості зворотного зв'язку, підкріплення, мотивації і перенесення знань і навичок з однієї галузі знань в іншу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійний успіх випускників педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти визначається здатністю гнучко реагувати на постійно мінливі соціально-економічні перетворення. Суспільству потрібні професійно мобільні фахівці, здатні відповідально і творчо працювати в рамках обраної професії, які прагнуть підвищувати свій професійний

рівень, а в разі об'єктивних чи суб'єктивних причин готові вибрати інший вид діяльності. Формування професійної мобільності педагога передбачає застосування певних методів навчання – тренінгу, мозкового штурму, аналізу конкретної ситуації, ділової гри, дискусії. Зазначені методи спрямовані на розвиток інтересів і здатностей до педагогічної діяльності і професійної мобільності, формування установки на фахове вдосконалення (мотиваційно-ціннісний компонент), освоєння функцій професійної діяльності, виробленню умінь проектування своєї професійно-педагогічної діяльності і передбачення її наслідків (когнітивно-діяльнісний компонент), розвитку здатності оцінювати результати власної діяльності (рефлексивний компонент професійної мобільності). Перспективами подальших досліджень є виявлення ефективних технологій, форм і засобів формування професійно мобільного педагога.

Список використаної літератури

1. Кожевніков В.М. Оптимальний вибір методів навчання студентів у наступності загальноосвітньої профільної школи і вищого навчального закладу. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія».* 2013. №2 (14). С.11–15.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация педагогического процесса (в вопросах и ответах). К.: Радянська школа, 1983. 99 с.
3. Никулина И.В. Формирование профессионально-педагогической мобильности преподавателей высшей школы: дисс. … канд. пед. наук: 13.00.08 / Самарский государственный университет. Самара, 2005. 210 с.
4. Лук'янчук Н. Класифікація видів тренінгів. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 272–279.
5. Шевчук С. Кейс-метод як засіб зростання майстерності педагога професійної школи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 3. С.64–72.
6. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах. К.: Вища школа, 2004. 207 с.
7. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: Высшая школа, 1991. 204 с.
8. Романюк С.З., Романюк О.В. Інноваційні технології у професійній підготовці сучасного вчителя: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Молодий вчений*. 2019. № 7.1 (71.1). С.64–69.

References

1. Kozhevnikov, V.M. (2013). Optymalnyi vybir metodiv navchannia studentiv u nastupnosti zahalnoosvitnoi profilnoi shkoly i vyshchoho navchalnoho zakladu [The optimal choice of methods of teaching students in the continuation of the secondary school and higher education institution]. *Scientific works of DonNTU. Series: «Pedagogy, Psychology and Sociology», 2* (14). 11–15. [in Ukrainian].
2. Babanskij, Yu.K. (1983). *Optimizaciya pedagogicheskogo processa (v voprosah i otvetah)* [Optimization of the pedagogical process (in questions and answers)]. Radyanska Schkola. [in Russian].
3. Nikulina, I.V. (2005). *Formirovanie professionalno-pedagogicheskoj mobilnosti prepodavatelej vysshej shkoly* [Formation of professional and pedagogical mobility of teachers of higher education] (Unpublished doctoral dissertation). Samara State University. [in Russian].
4. Lukianchuk, N. (2013). Klasyfikatsiia vydiv treninhiv [Classification of types of trainings]. *Education and upbringing of a gifted child: theory and practice, 1*, 272–279. [in Ukrainian].
5. Shevchuk, S. (2014). Keis-metod yak zasib zrostannia maisternosti pedahoha profesiinoi shkoly [Case method as a means of increasing the skills of a vocational school teacher]. *Pedagogy and psychology of vocational education, 3*, 64–72. [in Ukrainian].
6. Shcherban, P.M. (2004). *Navchalno-pedahohichni ihry u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Educational and pedagogical games in higher educational institutions]. Vyscha schkola. [in Ukrainian].
7. Verbickij, A.A. (1991). *Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod* [Active Learning in Higher Education: A Contextual Approach]. Vyschaya Schkola. [in Russian].
8. Romaniuk, S.Z., & Romaniuk, O.V. (2019). Innovatsiini tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi suchasnoho vchytelia: vitchyznianyi ta zarubizhnyi dosvid [Innovative technologies in the professional training of modern teachers: domestic and foreign experience]. *Young scientist, 7.1* (71.1). 64–69. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2020 р.
Стаття прийнята до друку 18.10.2020 р.

Khominets Svitlana
PhD Student
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

METHODS OF FORMATION OF PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHER IN THE HIGH SCHOOL

Abstract. The modern educational paradigm is based on such priorities as self-development, self-organization, self-education – the subjective components of the pedagogical space. Nowadays the responsibility of the teacher for the results of their activities is increasing. The teacher must be proficient in the methods of managing educational processes, be able to develop and implement innovative technologies, focusing primarily on the development of students' abilities, and not only on the transfer of knowledge and skills. For the successful performance of professional functions in a dynamic professional environment, a teacher must have professional mobility, which determines the ability to quickly change their status or position in the social, cultural or professional space, flexibly adapt to new conditions. For this, it is necessary to reconsider the methods of training future teachers, taking into account the needs of the modern labour market for professionally mobile specialists. The purpose of the article is concretization of methods of the formation of professional mobility of a future teacher in higher education. Research methods: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (to identify existing scientific approaches to solve this problem), conversation, study of experience (to identify features of professional mobility of future teachers), theoretical generalization (to formulate final provisions and conclusions). It is established that professional mobility of a teacher is an integrated quality of a teacher, which provides developed professional

abilities and personal traits, the ability to effectively use a system of generalized professional techniques to perform pedagogical tasks, as well as willingness to move from one type of activity to another in the field of "human-human". The formation of professional mobility of the teacher involves the use of certain teaching methods – training, brainstorming, analysis of a specific situation, business game, discussion. These methods are aimed at developing interests and abilities to pedagogical activity and professional mobility (motivational-value component), mastering knowledge, skills and abilities to design their pedagogical activity and predict its consequences (cognitive-activity component), formation of ability to evaluate results of own practice (reflexive component of professional mobility).

Key words: professional mobility; teacher; structure of professional mobility; teaching methods; professional training.